

Český jazyk v komunikaci neslyšících

Vliv sluchového postižení při osvojování si dovednosti číst

- SP ovlivňuje *komunikační schopnosti*
- SP ovlivňuje *psychické funkce* uplatňující se při čtení (pozornost, vnímání, myšlení, paměť a citové procesy)

Děti se SP mívají:

omezenou slovní zásobu,

omezené a zkreslené sluchové vnímání,

opožděný vývoj řeči.

Psaná forma řeči

Cílem výuky psané podoby českého jazyka je :

- rozumět psanému textu
- vyjadřovat svoje myšlenky písemnou formou
 - při jejím vnímání není možné opírat se o situaci, mimiku, posunky a gesta spoluhlavícího
 - psaná podoba jazyka je mnohem *abstraktnější než mluvená řeč*
 - *stupně výuky psané podoby ČJ :*

a) globální čtení

b) analyticko – syntetické čtení

c) čtení z hlediska celoživotního vzdělávání

Funkční gramotnost, funkční čtení a psaní

Funkční gramotnost

- efektivní využívání psaných/tištěných informací
- základem: gramotnost formální

Funkční čtení

- přijímat + využívat textové informace (analyzovat a hodnotit tyto informace)

Funkční psaní

- schopnost využívat své znalosti, schopnosti a informace z vnějších zdrojů a vyjádřit pak své myšlenky a názory psanou formou srozumitelně, výstižně \ adekvátně vzhledem k účelu daného textu

Teorie nativismu

- každý člověk se rodí na svět se schopností naučit se jazyk (tzv. univerzální gramatika)
- v okamžiku setkání se s jazykem
 - vytváření vlastní gramatiky
- mluvený jazyk x znakový jazyk
- podmínky pro rozvoj jazyka a jeho gramatiky

Slyšící a recepce psaného textu

- kolem 6.roku věku
 - dostatečná vyzrállost CNS
 - mentální slovník
 - vytvořený prostřednictvím akusticko-kinestetické formy řeči (nejprve mluvená řeč, pak optické značky, čtení a psaní, učí se číst slova, která zná)
 - součást předpokladových struktur umožňujících vzájemnou komunikaci

Nejčastější potíže při čtení u slyšících dětí

- odlišná grafická a fonetická podoba slova
- správné pochopení funkce verzálů na počátku větných celků, vlastních jmen a názvů (D-d, G-g, A-a)

Recepce psaného textu neslyšícími

- neslyšící dítě je vystavováno jazyku v písemné podobě již kolem 3.roku věku
- jako první – optická forma
- jako druhá – akusticko-kinestetická forma
- schopnost recipovat psaný text – podmíněna vytvořením mentálního slovníku

- výhoda – mentální slovník vytvořený na podkladě vizuálně-motorické formy – tzn. prostřednictvím znakového jazyka
- při počátečním vytváření mentálního slovníku v rámci vzdělávacího procesu – slova instalována do sémantické sítě
- věty:

Př. a) *Pepa pije mléko.*

b) *Táta vypil kávu.*

c) *To je máma.*

d) *Naše rodina jí zeleninu, proto je zdravá.*

x *Naše rodina jí zeleninu, protože je zdravá.*

* zprostředkování nových pojmů:

- *znak, daktylní abeceda (1- a 2-ruční), odezírání, zvuková podoba slova, představa daného předmětu/věci/osoby...*

Předpoklady úspěšné recepce a produkce psaných textů

- jazykové znalosti, jazykové kompetence + prostředky parajazykové a neverbální
- znalosti věcné, encyklopedické, znalosti světa
- znalosti interakční
- znalosti strategické spojené s produkcí textu
- speciální znalosti využívané při recepci a interpretaci textu

Shrnutí:

* čtenář má být *smyslově vybaven*

* schopnost *rozpoznat výrazy*, které nesou nějaký význam a identifikovat jejich význam lexikální a gramatický

* na základě své zkušenosti se světem přiřadit *význam celého textu*.

Přípravná cvičení na čtení

- cvičení na rozvoj sluchového vnímání
- cvičení na rozvoj zrakového vnímání
- zraková a sluchová paměť
- trénování očních pohybů
- smysl pro rytmus
- cvičení na orientaci v prostoru
- hry s písmeny
- *dále:*
 - hlasité předčítání krátkých textů
 - společné prohlížení knížek s obrázky a tištěným textem
 - upozorňování na to, že věci, které kupujeme, mají své názvy
 - předčítání nápisů na obchodech

...motivovat ke čtení !!!

Předčtenářské období

- *slyšící děti x neslyšící děti*

(předčítání rodiči x převyprávění ve ZJ + ilustrace,...)

- základy pro pochopení, „Co je to vlastně čtení?“

- co je to čtení, kniha jako zdroj informací a zábavy, motivace ke čtení, chápání struktury textu, rozvoj představivosti, fantazie, ...

Zážitkový deník

- ☺ pro přechod od „čtení“ obrázků k vlastnímu čtení písma

- deník „pro dítě“

- kreslený, malovaný, psaný, s fotografiemi, pohlednicemi, suvenýry, znaky, atd.

- „most“ při komunikaci
- vzor řeči
- pěkná památka
- témata: každodenní činnosti, rodina, významné události během roku, ojedinělé zážitky,...

Metody výuky čtení

a) globální

- vychází z tvarové psychologie
 - upřednostňuje celostní vnímání
 - méně pozornosti je věnované rozkladu slova na jednotlivé morfémy nesoucí gramatický význam (důležitý pro pochopení syntagmatických a paradigmatických vztahů v českém jazyce)

Přípravná etapa

- a) diferenciační cvičení*
- b) porozumění a zapamatování pojmu*

Etapa vlastního čtení

- začíná tehdy, kdy je natištěné slovo odděleno od obrázku

b) analyticko-syntetická

- dokáže zachytit komplikovanou flexi českého jazyka
- interference ZJ do ČJ

(např. gramatické kategorie – času a čísla)

- počátek nácviku – doplňování chybějících písmen (k-čka, ml-ko), slabik (ma-, lo-ta, čepi-)
- poté – skládání slov ze slabik a písmen
- doprovázena daktylem

Předpoklady počátečního čtení

- mezera – „2 slova“
- směr čtení
- zorientovat se v lexikálním i gramatickém významu slov
- na základě zkušenosti se světem přiřadit význam tomu, co čteme

Etapy získávání čtenářských dovedností u dětí se sluchovým postižením

1. čtení ideovizuální

- představa je spojena s napsaným slovem
- dítě vychází z toho, co již zná
- obraz slova, které se uložilo do paměti, byl nejdříve napsán a pak přečten
- tzv. čtení napsaných prožitků dítěte
- zapisování do deníků

2. čtení receptivní

- vztahuje se na nový text

a) slovníková fáze

- na základě vlastního vytvořeného slovníku rozumí napsanému

b) strukturální fáze

- poradí si již s flexí jazyka, zná strukturu jazyka, vztahy mezi slovy a větami

Problémy s českým jazykem, čtením a porozuměním čtenému textu u jedinců se SP

1. úvodní fráze osvojené globálním čtením

x

vlastní tvorba frází, zážitků, vyprávění,...

2. metafory

ČJ v komunikaci neslyšících_studijní materiál

- dotknout se - Nedotkla jsem se Vás?

- ztratit – Řidič ztratil hlavu.

- plný – Má plné ruce práce.

3. více osob v jednom příběhu

4. modulační faktory

5. inference - usuzování, odvozování určitých výroků/faktů z jiných

6. homonyma – jeřáb, kohoutek, ucho

7. synonyma - květen-máj, stonat-být nemocný-marodit

8. odlišnost významu při změně délky samohlásky

(páni-paní., péče-peče)

9. náhodná podoba slov

- „na mezi – mezi“, „pila (min.č.) – pila(nástroj)“

10. neznalost pojmu, který slovo představuje

- např. zvukové jevy (žbluňknout, zašustit, kvákat, šumět, bublat,..)

11. malá slovní zásoba v ČJ

Uplatnění znalosti psané podoby českého jazyka v běžném životě

- komunikace s rodinnými příslušníky, přáteli a kamarády prostřednictvím elektronické komunikace
- získávání informací prostřednictvím internetu, z tištěných publikací, knih, časopisů, novin, letáků apod.
- vyřizování úředních záležitostí (úřady, banky – př. pojištění, hypotéky, půjčky apod.)
- využití znalosti ČJ v rámci pracovního uplatnění
- celoživotní vzdělávání, atd.

Příčiny nízké gramotnosti českých neslyšících

1. Neslyšící dítě není v kritickém období vystaveno ve svém přirozeném prostředí potřebným podnětům, které by pozitivně stimulovaly jeho jazykový vývoj. Češtinu svých slyšících rodičů (90–95 % neslyšících dětí se rodí slyšícím rodičům) totiž kvůli smyslové bariéře (nemožnosti slyšet) vnímat nemůže, s dospělými neslyšícími obvykle není v kontaktu.
2. Ve školách je pak dítě většinovému jazyku, češtině, vyučováno jako každý jiný Čech, namísto toho, aby při výuce byl zohledněn fakt, že čeština je pro neslyšící druhým, cizím jazykem.
3. Ve výchovně vzdělávacím procesu navíc čeština plní roli učební komunikace, neslyšící jsou tedy vyučováni v češtině, v jazyce, pro jehož vnímání nejsou smyslově vybaveni, v jazyce, který neměli možnost osvojit si přirozenou cestou a na úrovni potřebné k tomu, aby tento jazyk v učební komunikaci mohl úspěšně fungovat.

Úprava textů pro čtenáře se sluchovým postižením

Výběr textu / knihy pro úpravu

Pro koho je/bude text určen?

- a) stupeň a druh SP
- b) věk dítěte
- c) mentální předpoklady /duševní úroveň dítěte
- d) stav rozvoje jeho řeči
- e) životní zkušenosti
- f) jazyková praxe
- g) čtenářská vyspělost
- h) zájmy a záliby dítěte

- i) náročnost textu

Jak postupovat při úpravě textu

1. stanovit si základní dějovou osnovu
2. vyhledat relevantní (budou zachována, někdy v pozměněné formě) a redundandní (mohou být vypuštěna – nenaruší celkovou kohezi cílového textu) slova
3. při úpravě knihy – někdy sloučení kapitol
4. Vyjmutí reálií vztahujících se k historickým a zeměpisným údajům či společenským zvyklostem a jsou zařazeny do úvodní kapitoly
5. Přidávání informací nezbytných pro pochopení některých zákonitostí lexikálního subsystému, slovtvorby, stylistiky,... a informací spojených s mimojazykovou situací (historie, kultura...) popisovanou ve výchozím textu – nejlépe **vysvětlivky** mimo hlavní dějovou linii

- **Úprava délky textu**
- **Úprava sledu událostí v textu**
- **Gramatická úprava textu**
- **Míra výslovnosti textu**
- **Přímá řeč**
- **Tvorba vysvětlivek**
KAM umístit vysvětlivky?
Význam slova
- **Metafory, metonymie, frazémy a přísloví**
- **Ilustrace v upraveném textu**

Ověřování textů

- Reprodukce přečteného
- Ověření porozumění pomocí obrázků
- Jazyková cvičení
- Odpovědi na otázky
- Metody vyžadující samostatné, tvůrčí myšlení

- Systém nadpisů

Faktory ovlivňující porozumění textu

1.Struktura mentálního slovníku

- ⊗ Nepřehledně vytvořená *sémantická síť* mentálního slovníků neslyšících (význam každého slova je dán vztahem k významům okolních slov)
- ⊗ *Absence zvukové formy jazyka* – znesnadnění identifikace významu slovních spojení (běžně prostřednictvím modulačních faktorů řeči – ironie, posměch)

Příklady:

- S.Rudolf: Metráček

„Ty kouříš, Andulo?“ Odvázila jsem se zeptat. Sebevědomě se usmála a zvolna prohlásila.

„Proč ne? Copak na tom něco je?“

Proč ne? – vyjadřuje zde souhlas!

- *No to jsi nám opravdu udělala radost!*
- *Ty dnes vypadáš opravdu skvěle.*

→ modulační faktory negují význam sdělení

2. Gramatická (morfologická a syntaktická)stavba textů

- ⊗ ČJ – jazyk s bohatou flexí
- ⊗ identifikace zákonitostí jednotlivých gramatických kategorií (rod, číslo, pád, osoba, ...)
- ⊗ rozpoznání známých slov v různých tvarech a kontextech
- ⊗ rozlišování slov vizuálně podobných
- ⊗ (ne)znalost nejčastějších případů valence sloves (schopnost vázat na sebe různé významy, prostřednictvím nichž vznikají větné struktury)

Příklady:

- př. složité větné konstrukce:

1) Tatínek šel se mnou po schodech dolů a potom pořád dokola a jednu chvíli jsem cítila, že jsme venku, a pak jsme zase šli nahoru po schodech.

x

Tatínek mě vzal za ruku a chodili jsme po domě.

2) *Tvářila se ...* x *Nějak divně se tvářila.*

3. Pojmenovávání na základě vnější podobnosti nebo vnitřní spojitosti v upravených textech

- každá jazyková společnost – jiné metafory
- překlad z jednoho jazyka do druhého – přizpůsobit morfologickým, sémantickým, fonologickým a syntaktickým pravidlům jazykové komunity
- pro slyšícího čtenáře – lákadlo

x pro neslyšícího ☹

Příklady

A) metafory využívající sluch a slyšení:

jít po sluchu, hrát podle sluchu, zbystřit sluch, slyšet všechny andělíčky zpívat

B) popisy sluchových vjemů

přehlušení bublání potůčku, šumění listí, vlnky tiše šplouchají o břeh, hukot vody

C) obrazná vyjádření, která odkazují k vlastnostem

„Je bystrý jako rys.“

D) frazémy, přísloví

„Je lepší vrabec v hrsti než holub na střeše.“

- další frazémy:

a) tradiční

- má zaječí úmysly, je jako slon v porcelánu, ráno moudřejší večera

b) frazeologické aktualizace

- motá se tady jako vítr v bedně, je tuhej jako veka, má IQ houpacího koně

4. Přímá řeč

5. Procesy inference

Literatura

DAŇOVÁ, M. *Metodika úpravy textů pro znevýhodněné čtenáře*. 1. vyd. Praha : Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2389-1.

DOLEŽALOVÁ, L. *Rozvoj lexikálně-sémantické jazykové roviny u dětí se sluchovým postižením v předškolním věku*. Olomouc: Univerzita Palackého, Pedagogická fakulta. Závěrečná práce. 2012

DOLEŽALOVÁ, L., HRICOVÁ, L. Raná intervence u dětí se sluchovým postižením a u dětí s hluchoslepotou. In OPATŘILOVÁ, D., NOVÁKOVÁ, Z. et al. *Raná podpora a intervence u dětí se zdravotním postižením*. Brno: Masarykova univerzita, 2012.

HRICOVÁ, L., DOLEŽALOVÁ, L. Specifika přístupu k dětem se sluchovým postižením a dětem s hluchoslepotou. In BARTOŇOVÁ, M., BYTEŠNÍKOVÁ, I. et al. *Předškolní vzdělávání dětí se speciálními vzdělávacími potřebami*. Brno: Masarykova univerzita, 2012.

KOMORNÁ, M. *Psaná čeština českých neslyšících – čeština jako cizí jazyk*. 2. vyd. Praha : Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. ISBN 978-80-87218-29-7.

KRAHULCOVÁ, B. *Komunikace sluchově postižených*. 2. vyd. Praha : Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0329-2.

LUKÁČOVÁ, J. *Čtení s porozuměním u dětí se sluchovým postižením*. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita. 2011. 87.s.

SOURALOVÁ, E. *Čtení neslyšících*. 1. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 2002. ISBN 80-244-0433-8.

Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání

ČJ v komunikaci neslyšících_studijní materiál

Hypertextové odkazy:

- weblík.cktzj.com
- www.eliska.cz
- www.jazykove-centrum-ulita.cz
- www.globalnicteni.cz